

УДК 378.22:373.3:[159.942+159.947]

ТЕТЯНА СКРИПАЙПолтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка**ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА КУЛЬТУРА –
ВАЖЛИВА УМОВА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

У статті на основі аналізу наукової літератури висвітлюється значення і сутність понять «професійно-педагогічна культура», «емоційно-вольова культура» в контексті педагогічного становлення майбутніх учителів початкових класів. З'ясовано важливість формування емоційно-вольової культури у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів початкової школи.

Ключові слова: професійна підготовка, професійно-педагогічна культура, емоційно-вольова культура, майбутні учителі початкових класів, компоненти емоційно-вольової культури.

Постановка проблеми. Докорінні зміни, що відбуваються в Україні, потребують переосмислення вимог, які висуваються до особистості майбутнього фахівця. В свою чергу, новий етап розвитку педагогічної науки характеризується зростанням інтересу до проблеми професійної освіти та професійної готовності педагогічних кадрів, що, насамперед, зумовлено сучасними вимогами до підготовки кваліфікованих, компетентних спеціалістів. Одним із визначальних шляхів ефективного вирішення зазначеної проблеми є вдосконалення системи підготовки майбутніх учителів початкових класів, становлення яких залежить від інтелектуального і морального розвитку, здатності до самовиховання, самореалізації, самовдосконалення та саморегуляції, уміння регулювати професійною діяльністю.

Пріоритетним завданням у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів є формування сутнісних характеристик особистості педагога, що передбачають саморегуляцію, самовладання, самоконтроль та виявлення вольових якостей в оволодінні власною поведінкою; адекватне вираження власних емоцій та відповідне реагування на емоції інших; уміння управляти емоційним станом і емоційними реакціями; сприяти уникненню деструктивних проявів в умовах інформаційної насиченості та перевантаженості навчально-виховного процесу початкової школи. Важливе значення у вирішенні зазначеної проблеми має формування емоційно-вольової культури як важливої умови професійного становлення майбутніх учителів початкових класів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідники все частіше зосереджують свою увагу на формуванні окремих складових професійно-педагогічної культури педагога: аксіологічної (Ю. Соловйова); дидактичної (В. Гриньов); дослідниці (А. Кочетов); духовної (Б. Вульф, В. Подрезов, Ю. Рябов), екологічної та еколого-валеологічної (Ю. Бойчук, С. Іващенко, Н. П'ясецька); естетичної (Л. Гарбузенко, І. Зайцева та ін.); етичної та морально-етичної (Е. Березіна, Е. Богданов, В. Діуліна, Н. Крилова, В. Писаренко, Д. Яковлева); професійно-педагогічної (М. Букач, В. Гриньова, І. Пальшкова, Т. Сидоренко, Т. Ткаченко, Я. Черньонков, С. Чорна, П. Щербань); управлінської (А. Губа); та ін.

У психолого-педагогічних дослідженнях сформулювалося положення про те, що професійно-педагогічна культура визначає вектор ефективної професійної діяльності, самореалізації, сприяє успішній адаптації і саморозвитку особистості педагогічного працівника. Емоційно-вольова культура учителя початкових класів являється складовою загальної педагогічної культури учителя, різні аспекти якої хвилювали й привертати увагу багатьох дослідників минулого і сучасності.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що питання про сутність емоційно-вольової культури як умови професійного становлення особистості учителя початкової школи досі ґрунтовно не вивчалось. Різні аспекти зазначеної проблеми частково розробляються у дисертаційних дослідженнях сучасних науковців І. Анненкової, П. Анісімова, Л. Березовської, Н. Каськової, С. Колот, О. Кулеби, О. Кучерявого, О. Лобач, І. Могилей, Л. Нікіфорової, О. В. Нечипорук, В. Соколовського, Л. Страхової, Т. Яценко та ін. Залишаються недостатньо з'ясованими

особливості формування цієї якості в студентів – майбутніх педагогів у процесі навчання у вищому навчальному закладі з позицій сучасних освітніх концепцій. Сучасні дослідники вважають означену проблему загально визнаною, а її вирішення – невід’ємним компонентом професійного становлення особистості майбутнього учителя початкової школи.

Мета статті – розкрити значення і сутність поняття «емоційно-вольова культура» в контексті професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів в умовах вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання формування професійно-педагогічної культури розглядалося у дослідженнях сучасних учених М. Букач, Н. Воробйова, С. Гончаренка, В. Гриньової, І. Зязюна, Т. Іванова, Н. Мазур, І. Пальшкової, Т. Сидоренко, В. Суханцевої, Т. Ткаченко, С. Чорної та ін., які визначають її як інтегральну базову якість особистості педагога, котра проектує його загальну культуру в сферу професії; синтез високого професіоналізму й внутрішніх якостей педагога, володіння методикою викладання і наявністю культуротворчих здібностей. Дослідники розглядають професійно-педагогічну культуру як полікомпонентну, що передбачає педагогічні уміння, здібності, якості, емоційність, методи, стилі тощо.

Якісно-описова характеристика педагогічної культури майбутнього учителя була здійснена вже в роботах Я.-А. Коменського, А. Макаренка, М. Пирогова, В. Сухомлинського, С. Шацького, К. Ушинського та ін.

Сучасна дослідниця Н. Мазур характеризує професійно-педагогічну культуру учителя як інтегральну якість особистості педагога-професіонала, умову та передумову результативної педагогічної діяльності; складне особистісне новоутворення, що інтегрує рефлексивну культуру, професійну компетентність, педагогічну майстерність, спрямовану на професійне самовдосконалення та самореалізацію [6].

Важливим для нашого дослідження є досвід М. Скрипник, яка визначає педагогічну культуру як рівень всебічної підготовки до фахової діяльності, зокрема у оволодінні суспільним досвідом, в розвитку майстерності, професійної творчості, відповідальності за справу і за особисті вчинки. Педагогічна культура, у розумінні ученої, є інтегративною якістю, що характеризує оптимальне поєднання когнітивної (наявність професійних знань), діяльнісної (створення педагогом нових цінностей) та емотивної (специфіка почуттів і засобів їх вираження в різноманітних ситуаціях об’єктивної реальності) складових, розвиток яких здійснюється в процесі професійної підготовки майбутнього учителя.

Емоційно-вольова культура особистості учителя початкових класів розуміється як складова загальної професійно-педагогічної культури. Вона базується на свідомому засвоєнні і реалізації спеціальних знань, умінь, навичок, здібностей у ситуаціях, що потребують актуалізації глибинних особистісних ресурсів педагога.

Принципове значення у контексті нашого дослідження мають педагогічні погляди А. Макаренка, які розкривають теоретичні і практичні аспекти формування професійно значущих особистісних якостей, що характеризують емоційно-вольову культуру майбутнього учителя, як складової загальної професійно-педагогічної. Учений вважав, що педагогічній діяльності вимагає особливих зусиль – „необхідна воля, наполегливість, витримка, активна діяльність, прояв сили у подоланні труднощів“ [5, с. 19].

Розглядаючи сутність гуманістичних ідей Макаренка у професійному становленні, І. Зязюн визначає важливі компоненти майстерності учителя, які визначають вектор ефективної педагогічної діяльності. До них вчений відносить педагогічну техніку – „вміння вихователя використовувати власний психофізичний апарат як інструмент педагогічного впливу“ [3, с. 6].

Відомий педагог співвідносив виховання майбутніх педагогів зі специфікою підготовки молодих артистів, розглядаючи регуляцію психоемоційного стану однією з необхідних умов професійного становлення учителів. А. Макаренко відмічає важливість формування готовності майбутнього педагога спонтанно вирішувати складні педагогічні ситуації, що у його розумінні, є наслідком докладання вольових зусиль, дисциплінованості та самоорганізації, емоційної стриманості. Учений відмічав необхідність виховання культури емоцій, підтримання педагогічного оптимізму, бадьорості – запоруки психічного здоров’я колективу.

Визначаючи мету виховання, педагог особливу увагу звертав на такі психологічні поняття, як почуття, воля, емоції. Він був глибоко переконаний в тому, що „педагог-вихователю має бути проникливим і чуйним психологом, здатним спостерігати і помічати будь-які змі-

ни психічного стану своїх вихованців“ [7, с. 76]. Вчений вважав, що такі якості передбачають високий рівень професійної майстерності, гуманістичну спрямованість і професійну компетентність педагога.

А. Макаренко відмічав, що педагог повинен мати високий рівень сформованості педагогічних здібностей, що передбачають: майстерність спілкуватися з дітьми, вміння тоном, зовнішнім виглядом, діями адекватно виражати власне ставлення, здатність володіти собою, розуміти педагогічні ситуації і психічні стани вихованців, мати життєвий оптимізм, виваженість дій [3]. Перераховані вище особистісні якості, у нашому розумінні визначають сформованість емоційно-вольової культури учителя початкових класів.

В Українському педагогічному енциклопедичному словнику С. Гончаренка розглянуто поняття «емоційна культура як здатність однієї людини підтримувати почуття іншої таким чином, щоб у процесі співпереживання дане почуття, залежно від його змісту, форми і необхідності ставало глибшим, доцільнішим або нейтралізувалося» [1, с. 156].

У розумінні дослідника В. Соколовського, емоційно-вольова культура – це фундаментальна сутнісна характеристика особистості, яка визначає здатність до оволодіння власною поведінкою, адекватне виявлення власних емоцій та реагування на емоції інших, управління власним емоційним станом і емоційними реакціями; передбачає саморегуляцію, самоорганізацію свого життя та професійної діяльності, самообмеження деяких безпосередніх прагнень і потреб, самоконтролю та виявлення вольових якостей [8].

Постає потреба у визначенні сутності емоційно-вольової культури як сторони загальної професійно-педагогічної культури майбутнього учителя початкової школи. Досліджуване нами явище визначає ефективність реалізації професійної діяльності, так як включає індивідуальний досвід позитивного реагування на навчально-виховне навантаження з концентрацією фізичних і психічних зусиль на свідомому подоланні перешкод і свідомої саморегуляції відчуттів, зовнішніх дій, внутрішніх психічних станів і переживань майбутнього фахівця початкової ланки освіти.

Емоційно-вольова культура включає в себе високий рівень загального і професійного розвитку учителя початкових класів: його психолого-педагогічну компетентність, професійно-етичну вихованість, мотиваційно-ціннісне відношення до педагогічної діяльності. Вважаємо, що високий рівень її сформованості дозволить посилити ефективність професійної діяльності, саморозвитку і самоактуалізації педагога, а також успішно формувати особистість молодшого школяра як суб'єкта навчально-виховної діяльності початкової школи.

Наявність значного обсягу навчального та емоційного навантаження, стресових ситуацій, великої кількості предметів, що вивчаються в школі першого ступеня, перенасиченості робочого часу, недостатніх матеріальних ресурсів, високої відповідальності за результати професійної діяльності, необхідність постійного прояву уваги до кожної дитини поряд з чималою кількістю учнів у класі – всі ті чинники, що потребують від учителя початкової школи емоційної стриманості та прояву вольових якостей.

Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку полягають в тому, що учні початкових класів постійно проявляють високу емоційність, вразливість, чутливість, виявляють інтерес до всього нового. Це вимагає від учителя початкових класів створення атмосфери позитивного емоційного реагування, що в свою чергу, сприяє досягненню поставленої дидактичної мети. Поряд з цим варто наголосити, що учитель початкових класів є зразком поведінки для наслідування учнів і має навчитися контролювати власне свій настрій та емоції, докладаючи певних вольових зусиль.

Спроможність особистості вчителя протистояти внутрішнім перешкодам, потягам, емоціям залежить від здатності до самоконтролю, самовладання, саморегуляції – складових емоційно-вольової культури, яка передбачає здатність адекватно усвідомлювати власні переживання і переживання дітей; функціонально забезпечує адекватність власної поведінки особистісним і професійним потребам.

Ми визначаємо емоційно-вольову культуру майбутнього учителя початкових класів складовою частиною загальної і професійно-педагогічної культури, системною характеристикою особистості педагога, яка передбачає:

- соціально, онтологічно та внутрішньоособистісно детермінований рівень усвідомлення і функціонування професійно-особистісних якостей (стресостійкість, емоційно-вольова стійкість, наполегливість, витримка, емоційна стриманість, чуйність, толерантність,

життєрадісність, високий рівень педагогічної емпатії, оптимістичність, дисциплінованість, почуття гумору тощо);

- уміння і здібності (самовладання, саморегуляція, самоконтроль, самоорганізація, самообмеження, самозаспокоєння, самокорекція, самообілізація, самостимуляція, само терапія та ін.);

- створення комфортного психоемоційного середовища (позитивна атмосфера класу, створення ситуацій успіху, загальний оптимізм навчально-виховного середовища, емоційний відгук, позитивний настрій).

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Вважаємо емоційно-вольову культуру важливою умовою професійного становлення вчителя початкових класів як такої, що є багатокомпонентною і охоплює знання, уміння, особистісні якості та світоглядні позиції педагога. Формування емоційно-вольової культури – одне із важливих завдань підготовки педагога школи першого ступеня в умовах вищої педагогічної школи, від якого залежить готовність майбутнього фахівця відповідати вимогам сучасного суспільства.

Перспективи подальшого розвитку в напрямі зазначеної проблеми передбачаємо в уточненні компонентів емоційно-вольової культури майбутніх учителів початкових класів та пошукі шляхів реалізації педагогічних умов формування емоційно-вольової культури майбутніх учителів початкових класів у сучасних педагогічних вищих навчальних закладах освіти, що вимагає вибору адекватної методологічної стратегії дослідження.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. У. *Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене* / С. У. Гончаренко – Рівне : Волинські береги. – 2011. – 552 с.
2. Грицай Н. Б. *Методична культура як важливий компонент системи методичної підготовки майбутнього вчителя біології* / Н. Б. Грицай // *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. – Суми: Сум ДПУ імені А. С. Макаренка. – 2012. – № 7 (25) – С.3 –9.
3. Зязюн І. *Педагогічна спрямованість – найголовніша характеристика майстерності А.С. Макаренка* / І. Зязюн // *Імідж сучасного педагога*. – 2008. – № 1-2 (80-81). – С. 5–7.
4. Кравчук Л. *Розвиток емоційно-вольового компонента соціальної сфери особистості* / Л. Кравчук // *Початкова школа*. – 2008. – №7. – С.43–44.
5. Лысенко П.Г. Антон Семенович Макаренко. *Жизнь и творчество в документах, фотографиях, иллюстрациях* // П.Г. Лысенко, И.С. Убыйвовк. – Изд. 2-е, перераб. и допол. – К.: Рад. шк. – 1978. – С. 19.
6. Мазур Н. *Зміст професійної культури викладача вищої школи* / Н. Мазур // *Рідна школа*. – 2007. – № 4. – С. 12–14.
7. Невская С. *Реализация идей Л. И. Петражицкого в опыте работы А. С. Макаренка* / С. Невская // *Імідж сучасного педагога*. – 2002. – № –5 (23–24). – С. 72–80.
8. Соколовський В.В. *Визначення суті поняття "емоційно-вольова культура" в сучасній психолого-педагогічній літературі* [Електронний ресурс] / В.В. Соколовський – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2011_16/files/P1611_39.pdf

Стаття надійшла до редакції 18.02.2013.

Скрипай Т.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Украина

ЭМОЦИОНАЛЬНО ВОЛЕВАЯ КУЛЬТУРА – ВАЖНОЕ УСЛОВИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

В статье на основе анализа научной литературы освещается значение и сущность понятий «профессионально-педагогическая культура», «эмоционально-волевая культура» в контексте педагогического становления будущих учителей начальных классов. Выявлена важность формирования эмоционально-волевой культуры в процессе профессиональной подготовки будущих педагогов начальной школы.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, профессионально педагогическая культура, эмоционально-волевая культура, будущее учителя начальных классов, компоненты эмоционально-волевой культуры.

Скрупай Т.

Poltava national pedagogical university named after V.G. Korolenko, Ukraine

EMOTIONALLY VOLITIONAL CULTURE – THE IMPORTANT CONDITION OF THE PROFESSIONAL BECOMING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

The value and essence of the concepts «professional-pedagogical culture», «emotional-volitional culture» in the context of the pedagogical becoming of future primary school teachers are highlighted in the article based on an analysis of scientific literature. The importance of forming of emotional-volitional culture in the process of professional preparation of future primary school teachers is established.

Keywords: professional preparation, professionally pedagogical culture, emotional-volitional culture, future primary school teachers, components of emotional-volitional culture.